

УЛОГА ПРИВАТНИХ ОРУЖАНИХ СНАГА У ТРАДИЦИОНАЛНИМ КОНЦЕПТИМА БЕЗБЕДНОСТИ

Никола Врачевић и Владимир Цветковић
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Посматрано са историјског аспекта, безбедност и одбрана одувек су били задаци којима су се, углавном, бавиле државне институције (полиција, војска и обавештајне службе). Монопол државе над инструментима силе видно је „ослабио“ у протекле две деценије, највише као резултат тренда приватизације који је захватио све области модерног друштва. Након завршетка хладног рата приватне војне компаније у великој мери почеле су да пружају професионалне војне услуге, како земљама у развоју, тако и индустријски развијеним земљама. Те услуге варирају од стратешких, тактичких и технолошких савета, обуке и логистичке подршке, као и пружања искључиво војних (борбених) услуга владама разних држава, мултинационалним корпорацијама, међународним организацијама, невладиним агенцијама и осталим недржавним субјектима. Приватне војне компаније свакако нису неки пролазни феномен или појава; напротив, оне ће представљати веома важног снабдевача приватних војних услуга у будућности.

У вези с тим, у раду се на један генерални и систематски начин сагледава улога приватних војних компанија и оружаних снага, како у традиционалним концептима националне, тако и међународне безбедности са посебним освртом на њихов историјски развој.

Кључне речи: приватне оружане снаге, приватне војне компаније, традиционални концепт, национална и међународна безбедност

Увод

Нову еру конфликта и савремене оружане сукобе карактерише интензивна употреба недржавних безбедносних снага. Са правом се може рећи да је приватизација безбедности данас постала исплатив и трајан посао, али и тренд у свету где све више демократских влада жели да смањи ризик губитака људи и „политичке трошкове“ учествовањем у ратним операцијама, тако што ангажују максимално спремне, мотивисане, опремљене и дискретне приватне војне компаније.¹ Приватне војне компаније и оружане снаге, као носиоци глобалног тренда привати-

¹ Мијалковић, С.; Мијалковић, С.: *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2009, стр. 104.

зације безбедности данас су један од значајних фактора и феномена на пољу одбрамбене и безбедносне политике. Ове компаније данас се поносе својом улогом „спасиоца“ који се на међународној сцени појављује онда када државне и међународне безбедносне структуре остану немоћне пред безбедносним проблемима данашњице (хуманитарне кризе, сукоби ниског интензитета, тероризам, организовани криминал, итд.). Приватне војне компаније успеле су да се представе као нови феномен на међународној сцени, феномен на који се стара (традиционална) правила о плаћеницима или „војницима судбине“ више не примењују. Оне данас делују као легално основане приватне фирме, организоване као већина комерцијалних компанија које послују у конвенционалном пословном окружењу. На основу званичних информација у свету данас постоји преко 300 приватних војних компанија, које послују у преко 50 земаља широм света.

У исто време, јавност је заокупљена догађајима и дешавањима који доминирају на многим телевизијским станицама и интернет сајтовима. Оружани сукоби и бомбашки напади у Ираку, талибански екстремисти у Авганистану, напади пирата на обалама Сомалије, трговина наркотицима и последњи терористички напади представљају само један од показатеља тренутног политичко-безбедносног стања у свету, као и његове повезаности с приватним војним компанијама и неким моћним светским државама.

Дакле, приватне војне компаније су легално основане приватне фирме организоване као већина комерцијалних компанија које послују у конвенционалном пословном окружењу. Свој профит остварују тако што нуде војне и безбедносне услуге које су до недавно биле искључиво у надлежности државе, тј. њених војних, полицијских и обавештајних структура. Ове услуге подразумевају борбену обуку, логистичку подршку, безбедносне операције, обавештајни рад, као и послове реконструкције и обнове инфраструктуре и објеката у постконфликтним областима. Док неке услуге, које нуде приватне војне компаније, подразумевају и могућност употребе силе, на пример приликом обезбеђења и заштите личности у зонама високог безбедносног ризика, велики део тих услуга, као што су пружање безбедносних савета и обавештајна подршка, у суштини нису „смртоносне“ и насилне.

Приватне војне компаније формално су отворене за јавност, иако се не могу похвалити претераном транспарентношћу. Незванично је правило да се њихова седишта налазе близу центара моћи, у градовима као што су Вашингтон и Лондон. Уз то, велики број ових компанија има своје канцеларије (представништва) на стратешки распоређеним локацијама широм света. Било да је реч о посебним организационим јединицама унутар великих мултинационалних корпорација, које чине неку врсту филијала или да је реч о потпуно независним фирмама, приватне војне компаније чине део приватне војне индустрије која бележи огроман раст и експанзију још од раних 90-тих година 20. века.

На основу званичних информација у свету постоји преко 300 приватних војних компанија, које нуде велики број различитих приватних војних и безбедносних услуга. Глобалним тржиштем приватних војних компанија данас доминирају оне које долазе из САД и Велике Британије. Према неким проценама, приватна војна индустрија прави годишњи профит од око 100 милијарди долара, док су разне приватне војне компаније присутне у више од 50 земаља света.

Приватне оружане снаге и плаћеничке групе у средњем веку

У периоду средњег века (1300–1500) и у раном модерном добу (1600–1800) није постојала јасна граница између државних и приватних војних снага. Штавише, појмови „национални“ или „страни“, у контексту који су се односили на оружани конфликт, још увек нису у потпуности били јасно дефинисани. У том смислу може се рећи да су типични примери војних организација у том периоду биле групе војних плаћеника или неке врсте организованих група које су биле састављене од војника који су долазили из других држава.

Најистакнутије групе ове врсте биле су групе плаћеника у раном средњем веку. Под тим подразумевамо армије разних владара, неке врсте војних предузетника који су били активни у 17. веку, милиције, оружане снаге које су биле део прекоморских трговачких компанија и разне пиратске групе и банде које су се бавиле кријумчарењем и другим криминалним активностима. „Милиција“ је једина група коју можда не би требало посматрати као плаћеничку. Ипак, она представља важну карику у ланцу историјске еволуције државних снага и због тога се не сме занемарити.

У периоду касног средњег века појавила су се „велика“ и „слободна“ друштва, како су их у то време називали. Она су била први облици онога што данас можемо назвати модерним приватним војним компанијама. Стогодишњи рат (1337–1453), који је био нека врста повремене серије ратова између енглеских и француских краљевских породица за француски престо, довео је до мобилизације великог броја бораца, који су се борили на страни поменутих породица и племића. Године 1360. потписан је мировни споразум у Бретањи (*Brétigny*), који је означио деветогодишњи престанак сукоба.² У периоду мира, већина војника који су учествовали у ратовима била је разрешена дужности, распуштена и остала је без посла. Неки од њих организовали су се у велике групе и наставили да нуде своје услуге средњевијековним владарима.³ Ове групе (оружане формације), познате међу историчарима овог периода као „велика друштва“, биле су активне у Француској, Италији и Шпанији. Легендарно Бело друштво (*La Compagnie Blanche*), на пример, имало је под својом контролом око 5.000 до 6.000 ратних ветерана и уживало је велики респект у Италији. Кастиљански грађански рат у Шпанији (*Castilian Civil War*, 1366–1369) настао је као последица сукоба Стогодишњег рата, био је један од великих „полигона“ за деловање и активности ових плаћеника, у то време познатијих под именом рутьерс (*routiers*), што у преводу значи „путари“.

Иако мировни споразум у Бретањи на неки начин даје образложење и оправдање за оснивање, постојање и деловање ових великих друштава, сличне формације које су се јављале у ранијем периоду демантују такав став. Византијски цар Андроник II Палеологус (*Andronicus II Paleologus*), на пример, ангажовао је Каталонско велико друштво (*Universitas Catalanorum*) 1302. године, ради војних операција у Грчкој. Између 1353. и 1363. године, велико друштво из Фра Мориале (*Fra Moriale*), које је под својом командом имало око 10.000 војника, деловало је у Италији.

² Burne, A.; *The Crecy War: Military History of the Hundred Years War from 1337 to the Peace of Bretigny*. London: Wordsworth Military Library, 1999, стр. 243.

³ Burne, A.: *Исто*, стр. 250.

Велика друштва била су део ширег појма који би се могао дефинисати као „слободна друштва“. То су била друштва плаћеника, настала од војника који су били демобилисани након завршетка сукоба, чији се број кретао од неколико стотина до неколико хиљада. Међу првим слободним друштвима, која су била активна у 13. и 14. веку, налазила су се она која су припадала Каталонцима, Вилијаму де ла Тореу (*William della Torre*) и Дијегу де Рату (*Diego de Raf*). Друштво Цергулио (*Cerruglio*), које је бројало преко 800 немачких војника, који су дезертирале из војске Луиса од Баварије (*Louis of Bavaria*), освојило је град Луку (*City of Lucca*) и продало га Ђенови (*Genoa*) за време војне кампање у периоду 1329–1330. године.

У суштини, велика друштва настала су уједињавањем одређеног боја слободних друштава, за које је било карактеристично да се на челу сваког од њих налазио изабрани капетан. Деценију након мира у Бретању, 91 од 166 капетана, познатих по томе што су водили слободна друштва, у Француској или ван ње, постали су познати и као лидери великих друштава.⁴

Како је ад хок ангажовање плаћеника све више „излазило из моде“, у то доба ренесансна Италија постаје епицентар феномена који се зове „слободна друштва.“ Плаћеници почињу да се ангажују на основу кондоте (*condotte*), што у преводу значи уговор, који се склапа између кондотера (*condottieri*), односно контрактора, који управља и командује друштвом (групом) плаћеника, и италијанских градова–држава.⁵ Ове групе плаћеника нису више биле лутајуће банде или групе војника сумњивог морала, већ дисциплиноване и организоване војне формације, формално ангажоване на одређени период.

Поред чињенице да је постојао ривалитет између градова–држава, мотивисан ангажовањем (унајмљивањем) контрактора, владајуће структуре на италијанском полуострву такође су подржавале овакав приватни војни систем. Све то довело је до тога да контрактори превазиђу своју специфичну улогу и постану адекватна замена у односу на конвенционалне плаћенике.

Историјски подаци говоре и о веома запаженој улози плаћеника и плаћеничких група на Балканском полуострву у том периоду. Када је реч о средњовековној Србији њена војска је у то време имала четири рода: пешадију, коњицу, флоту и артиљерију. Како су се најважније битке тог времена одвијале на копну, то су се највише ангажовала прва два рода војске. Пешадију су у средњовековној Србији чинили себри, плаћеници и сиромашни властелини, који би редом добијали чинове десетара, стотинара и тисућника. Док је себре опремао и наоружавао велможа или властелин, друге две врсте пешадије би саме себи куповале оружје и опрему. Пешадинци су могли бити стрелци или су се борили прса у прса, а то су били тзв. људи под оружјем.⁶

У овом периоду интересантно је поменути и Битку код Велбужда, која се одиграла 28. јула 1330. године између трупа краљевине Србије, предвођених краљем Стефаном (1322–1331) и његовим сином, младим краљем Душаном (краљ 1331–1346, цар 1346–1355), са једне стране и трупа царевине Бугарске предвођених царем Михајлом III Шишманом (1323–1330), са друге стране. Наиме, повод за битку био је покушај краља Стефана да предупреди спајање бугарске војске са византиј-

⁴ Fowler, K.: *Medieval Mercenaries*, vol. 1, *The Great Companies*. Oxford: Blackwell, 2001, стр. 6.

⁵ Lenman, B.; Anderson, T.: *Chambers Dictionary of World History*. London: Chambers, 2000, стр. 200.

⁶ Преузето 29. децембра 2011. године, са <http://sr.wikipedia.org/sr-Душанова освајања>.

ском и њихов заједнички напад на Србију, а окончала се погибијом Михајла Шишмана и потпуним поразом бугарских снага. У бици се посебно истакао млади краљ и престолонаследник Душан.

Обе војске на дан битке биле су бројчано подједнаке и свака је имала око 15.000 војника, што су за то доба биле велике армије. Податке о бугарској војсци даје Мавро Орбин (*Mauro Orbin*),⁷ који наводи да „... је Михајло Шишман сакупио 12.000 Бугара и 3.000 Влаха“,⁸ док сам Душан наводи да је бројала до 80.000 људи, насупрот српских снага којих је било до 15.000. Изненадни српски напад затекао је Бугаре потпуно неспремне, тако да њихови редови нису издржали ни први налет српске војске, већ су се одмах распали и отпочели неорганизовано повлачење, што је српска војска искористила и у потпуности их разбила.⁹

У борби су се нарочито истакли одреди под вођством младог краља Душана. Оно што је овде карактеристично јесте да је краљ Душан у том тренутку под својом командом имао око 1300 немачких плаћеника, од којих 300 коњаника искусних у борбама, који су на самом почетку битке журнули право ка делу бугарске војске у којем се налазила царска заставица и сам цар Михајло.

Цар Душан звани Силни (1346–1355) такође је био познат по томе што је постао услов по којем кандидат за његову личну гарду (витез) мора имати најмање два метра висине.¹⁰ Због тога што су стандарди које је поставио били превисоки, цар се дао у потрагу по Европи за таквим витезовима и убрзо је саставио гарду од 101 витеза, који су уједно били и његова лична пратња (нека врста обезбеђења). Припадници његове личне гарде били су разних националности, па тако можемо говорити о некој врсти плаћеничке војске која је ратовала и била у служби средњовековне српске државе на челу са царом Душаном. Интересантан је податак да је само један гардиста био виши од цара, а то је био барјактар, иначе Швеђанин.

Везано за овај период требало би поменути можда и једног од најпознатијих плаћеника у редовима српске средњовековне војске. Наиме реч је о извесном Палману Брахту (*Palman Bracht*).¹¹ На путу у Свету земљу, приликом проласка кроз Зету и Приморје, Палман одлучује да се са својим сапутницима придружи Стефану Душану као витез плаћеник са титулом капетана плаћеничке алеманске гарде. Палман је у Душанову службу ступио око 1331. године када му је било 40 година. Поуздано се зна да је са својим људима (већина су били странци) учествовао у боју на Породимљи, после којег је Душан проглашен за краља Србије. Такође, постоје подаци да је Палманов сестрић Георг, заједно са немачким плаћеницима (вероватно се радило о једној чети), учествовао у гушењу побуне зетског војводе Богоја и ар-

⁷ Мавро Орбин (рођен вероватно 1563. године у Дубровнику, умро пре маја или јуна 1611. године) био је дубровачки историчар, писац и бенедиктински монах.

⁸ Орбини, М.: *Краљевство Словена*. Пезаро, 1601, стр. 35.

⁹ Преузето 29. децембра 2011. године, са <http://sr.wikipedia.org/sr-Бој на Велбужду>.

¹⁰ Цар Душан Силни био је изузетно висок човек и за данашње време, а поготово за 14. век. Наиме, како су показале анализе мерења костију скелета процењује се да је био висок 2,14 метара.

¹¹ Палман Брахт рођен је крајем 13. века у аустријској провинцији Штајерској. Детињство и младост провео је на очевом двору у Штајерској, да би са 13 година постао паж. Са 16. година ступио је у службу Хајнриха од Истрије, где је до 1310. године био витез. Исте године, због очеве смрти, враћа се у Штајерску где је ступио у службу кнеза од Аустрије, који га на церемонији удавања ћерке проглашава витезом.

банашког кнеза Димитрија Суме. Након Душанове смрти (20. децембра 1355. године) Палман одлази у службу Душанове сестре Теодоре, удовице хрватског бана Младена III Шубића. У њеној служби највероватније остаје до краја живота, јер о његовој даљој судбини не постоје поуздани подаци.¹²

Посао плаћеника у то време је постао честа пракса и један од важних извора прихода за широке масе. Док је мир у једном делу Европе стварао свежу базу потенцијалних регрута, оружани сукоби у другом делу континента довели су до потражње за оваквим профилом људи. У исто време, прелаз из феудализма у модерно доба допринео је све бржем развоју овог тржишта. За време овог периода, окарактерисаног великим и честим оружаним сукобима, модерна држава почела је да добија своје прве облике. Европски краљевци и владари из тог времена често су улазили у ратове како би постигли политичке или економске циљеве, уместо да дају предност преговорима и мирном решењу сукоба.

Европске армије и војни предузимачи у раном модерном добу

Током раног модерног доба европске армије представљале су робустне војне организације, које су биле на располагању својим владарима. Другим речима, оне су биле власништво монархије или државе, а не инструменти створени за очување целовитости и безбедности националне државе, у облику у којем их данас познајемо.

Средства потребна за оснивање и одржавање ових армија била су велика, поготово ако се има у виду ендемска природа оружаних сукоба у Европи, као и укупан број војних снага које су учествовале у тим сукобима. Године 1650, на пример, француска армија бројала је око 125.000 војника, шпанска армија око 100.000, Велика Британија имала је армију од око 70.000 војника, шведско-финска армија око 50.000 војника, Аустрија око 33.000 војника и Холандска Република армију од око 30.000 војника. До 1760. године, док се шпанска армија смањила на 59.000 војника, француска армија је порасла на 347.000 војника, британска армија на 99.000, шведско-финска армија на 53.000, аустријска армија на 201.000 и холандска армија на 36.000 војника.¹³ Ови подаци налазе се у табели 1, заједно са бројним стањем армија ових држава према подацима из 2009. године.¹⁴ Ако бисмо желели да упоредимо снагу ових армија из 17. и 18. века, у односу на оно што оне данас представљају, морамо имати у виду да је популација у Европи пре три века била знатно мања.

¹² Преузето 29. децембра 2011. године, са http://sr.wikipedia.org/wiki/Палман_Брахт.

¹³ Види, Табелу 3.1 у Peter Wilson: „Warfare in the Old Regime 1648–1789,” in *European Warfare 1453–1815*, (ed. Jeremy Black). London: Macmillan Press, 1999, стр. 80.

¹⁴ Табела 1.1. приказује величину европских армија у раном модерном добу. Честе промене политичких граница у Европи тог времена нису узете у разматрање. На пример, Енглеска и Шкотска су тек 1707. године постале део исте државе (Велика Британија). Подаци за 2009. годину узети су из International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2009*, London: Routledge, 2009.

Табела 1 – Европске армије (1650–2009)

Држава	Број војника 1650. године	% од бројног стања из 2009. године	Број војника 1750. године	% од бројног стања из 2009. године	Број војника 2009. године
Аустрија	33.000	94,6	201.000	575,9	34.900
В. Британија	70.000	43,7	99.000	61,8	160.280
Холандија	30.000	74,0	36.000	88,8	40.537
Француска	125.000	35,4	347.000	98,4	352.771
Шпанија	100.000	45,1	59.000	26,6	221.750
Шведска	50.000	108,2	53.000	114,7	16.900
Финска					29.300

Плаћеници су били ангажовани или као појединци или као припадници војних јединица. То значи да је било која армија из тог времена, која је ратовала под једном заставом, била састављена од великог броја странаца, што са садашњег становишта представља неку врсту плаћеничке војске. Многе армије често су ангажовале трупе које су чинили припадници германског, скандинавског, шкотског и швајцарског порекла, које су у много случајева биле укључене у оружане сукобе против припадника свог народа.

Швајцарски кантони су се издвајали у односу на остале државе, по томе што су били једни од главних „снабдевача“ плаћеницима. Од периода средњег века, па све до модерног доба, њихов траг се може наћи у свим европским армијама. Французи су, поред осталог, били поносни на своје швајцарске пукове. Процене варирају, али током 16. века француски краљевци су ангажовали између 270.000 и 350.000 швајцарских држављана.¹⁵ Папска гарда, данас углавном церемонијална војна формација, била је попуњавана војницима из Швајцарске још од времена њеног оснивања, 1506. године.

Свака европска држава која је у то време била укључена у неку врсту оружаног сукоба или конфликта, нашла би се у великим финансијским проблемима. Шпанија је, на пример, технички банкротирала након ратова које је водила 1607, 1627 и 1647. године. Шпански војници, стационирани у Холандији, организовали су преко педесет побуна због неисплаћених дневница, у периоду између 1570. и 1607. године.¹⁶ Војни издаци у то време били су огромни. У неким случајевима износили су чак 60 до 70 процената државног буџета, што је често доводило до тога да владе многих држава прогласе банкроте. Новчана средства, неопходна како би се исплатили војници, нису увек била на располагању владарима (који су их ангажовали). Имајући то у виду, европски владари су све више почели да се ослањају на великаше (племиће), који су, у договору са владарима, били спремни да поделе финансијски ризик ратовања, али и потенцијални „ратни плен“. У војној историји ови великаши су се често називали „војним предузетницима“ или „војним предузимачима“.

Војни предузетници били су нека врста војних брокера. Владар који је имао потребу за ангажовањем војних снага, потписао би формални споразум са војним предузетником, који би му обезбедио одређени број војника, на одређени период, уз претходно договорену надокнаду за војнике. Углавном, владари су ангажовали

¹⁵ McCormack, J.: *One Million Mercenaries: Swiss Soldiers in the Armies of the World*. London: Leo Cooper, 1993, стр. 72.

¹⁶ Childs, J.: *Warfare in the Seventeenth Century*. London: Cassell & Co., 2001, стр. 105.

предузетнике племићког порекла, који су уз то имали и неки високи војни чин. Ови предузетници – генерали затим би овластили ниже рангиране војне предузетнике да изврше даљу регрутажу. Ниже рангирани војни предузетници често су и сами командовали својим јединицама или „слободним друштвима“.

Војно предузетништво било је уобичајена појава за време Тридесетогодишњег рата (1618–1648). Овај оружани конфликт настао је у германским државама, али након тога се брзо проширио и на већи део Европе. Фриц Редлих (*Fritz Redlich*) процењује да је укупан број војних предузетника, различитих рангова (титула или војничких чинова), који су били активни за време овог конфликта, износио око 1.500.¹⁷

Неки од војних предузетника, као што су Албрехт Е. В фон Валенштајн (*Albrecht E. W. von Wallenstein*) и Бернард од Сакс-Вајмара (*Bernhard of Saxe-Weimar*), у то време били су веома познати. Валенштајн не само да је био један од најуспешнијих војних предузетника у то време, него и један од најбогатијих људи у Европи. Године 1625. владар Светог римског царства Фердинанд II (*Ferdinand II*) као награду за његове услуге, прогласио је Валенштајна војводом од Фридленда (*duke of Friedland*). Разлоге за овај потез Фердинанда II треба тражити и у томе што му је Валенштајн једном приликом послао помоћ од око 20.000 бораца, и то о сопственом трошку. Валенштајн је постао командант царске војске и тако под својом командом имао преко 60.000 војника.¹⁸ С друге стране, али ипак у мањој мери, Бернард од Сакс-Вајмара такође је имао одређени политички утицај и уз то био веома способан регрутер. Године 1635. приступио је француској војсци и остао тамо све до своје смрти 1639. године. Француска држава преузела је његову војску и ставила је под команду Жан-Баптиста Буде (*Jean-Baptiste Budes*).

Очигледно је да европски владари нису имали директну контролу над нижим ранговима својих армија (официри, подофицири и војници), који су ратовали за њих и у њихово име. Ипак, цео систем је функционисао искључиво на економском принципу. С једне стране, били су војни предузетници и војници спремни да понуде и „продају“ своје услуге за добру цену, а с друге стране владари којима су те услуге биле потребне и који су за њих могли да плате.

Прекоморске трговачке компаније

У 17. и 18. веку појавиле су се прекоморске трговачке компаније, чије су главне делатности биле прекоморска трговина и истраживачке активности. Један од главних разлога за њихово оснивање био је истраживање и проналажење нових и профитабилних тржишта за трговину зачинама, шећером, чајем, свилом, порцеланом и осталим стварима из Индиса (*Indies*). Индис је термин који се односио на источне земље које су се налазиле далеко од Европе. Међутим, постојала је разлика између источних Индиса (Блиски исток, Азија и Океанија) и северних Индиса (Јужна Америка и Кариби). Европљани су вековима били велики потрошачи свих врста егзотичне робе, која је била допремана из овог региона. Ипак, пре него што се појавио међународни систем закупа, европски народи нису у потпуности контролисали снабдевање овом робом.

¹⁷ Redlich, F.: *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History*, vol. 1. Wiesbaden, Germany: Franz Steiner Verlag, 2004, стр. 170.

¹⁸ Schiller, F.: *Исцо*, стр. 90.

Владе многих држава опорезивале су прекоморске трговачке компаније кроз тзв. „закупе“ (*charters*). Закупом су дефинисана правила за оснивање и управљање овим компанијама, а заузврат држава је компанијама гарантовала трговински монопол у погледу одређених добара (робе), као и монопол над географским подручјем из којег су та добра била допремана.¹⁹ Овакав облик трговине, који је у то време био на самом почетку, доводи до стварања идеје о удруживању са деоничарима који су обезбеђивали капитал неопходан за рад компаније. Компаније тако постају јединствени субјекти, којима су у већини случајева управљали судови или управни одбори састављени од директора или инвеститора.

Готово све велике европске нације које су имале излаз на море, или су биле у могућности да изађу на море, основале су компаније за трговину у Индисима, источним и западним, али и у Африци. Неки историјски документи говоре о таквим компанијама у Данској, Енглеској, Француској, Португалу, Шкотској, Шведској и Уједињеним Провинцијама (Холандија). Ако се узме у обзир обим послова, улагања и начин пословања, компаније из Енглеске и Холандије, које су се бавиле прекоморском трговином из источних Индиса, за кратко време су се издвојиле у односу на компаније из других земаља или њихових колонија било где у свету. Што се тиче Холандије, међу компанијама је предњачила Уједињена холандска источноиндијска компанија (*Verenigde Oostindische Compagnie – VOC*), док је у Енглеској то била енглеска Источноиндијска компанија (*English East India Company – EIC*). Ове две компаније трговале су у источном Индису преко два века.²⁰

Модел на основу којих су пословале компаније из Енглеске и Холандије, који се не разликују од модела по којима данас послују велике мултинационалне корпорације, генерално посматрано, у то време представљали су стандард за све европске трговце. Ширење оваквих компанија довело је до стварања европског система закупа који је деловао на глобалном плану.

Упркос пословној домишљатости компанија, право на монопол и приватну употребу силе, како би заштитиле себе, своје бродове и робу, биле су две основне карактеристике оваког система пословања. Оружане снаге којима су командовале ове прекоморске трговачке компаније прерасле су у један веома специфичан и софистициран инструмент ратовања. Ипак, карактеристична организација и делатност послова прекоморских трговачких компанија даје им право да буду окарактерисане као приватне војне компаније.²¹

Прекоморске приватне армије

Оружане снаге које су деловале у оквиру прекоморских трговачких компанија биле су састављене како од копнених, тако и од поморских снага. На почетку, ове оружане снаге чиниле су ад хок групе састављене од људи различите прошлости, професија и порекла. Већина њих били су авантуристи, без претходног војног или

¹⁹ Childs, J.: *Исто*, стр. 175.

²⁰ Ortiz, C.: "Overseas Trade in Early Modernity and the Emergence of Private Military Companies," in *Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, (ed. Thomas Jäger and Gerhard Kümmel). Wiesbaden, Germany: VS Verlag, 2007, стр. 11–22.

²¹ Ortiz, C.: *Исто*, стр. 32.

борбеног искуства, тако да су ове групе трпеле велике губитке током оружаних сукоба и конфликта. Међутим, како се систем „закупа“ полако развијао, и ове оружане снаге су напредовале, како по величини, тако и по софистицираности.

Прекоморске приватне армије стваране су у Европи, од стране војних предузетника, тј. њихових регрутера, и углавном слате преко мора на одређене дестинације. Године 1668, на пример, краљ Чарлс II (*King Charles II*) поверио је енглеској Источноиндијској компанији управљање над Бомбајем (данашњи Мумбаји), након што му је Португалија предала овај град. У току предаје надлежности, краљевим трупама понуђено је да се прикључе компанији и да буду у њеном саставу. Попуна за гарнизон у Бомбају, у то време, имала је пет официра, 139 подофицира и војника, двојицу топџија и 54 „топаза“.²²

Приватна армија коју је створила и контролисала енглеска Источноиндијска компанија, као и већина других прекоморских приватних армија које су контролисале друге водеће источноиндијске компаније, систематски су тежиле да у своје послове и активности укључе и онај део становништва који је у оквиру својих матичних европских држава био у мањини. До 18. века Азија је, можда, била војнички уређена и војно организована исто као и Европа. У Бомбају је број војника порастао са 2.550 војника 1763. године, на 26.500 војника 1805. године.²³

Све веће присуство европских војника у Азији допринело је преношењу искустава из Европе, када је реч о регрутовању, начину пружања услуга и пословању прекоморских приватних армија. Уједињена холандска Источноиндијска компанија је, на пример, ангажовала пук извесног пуковника Чарлса Данијела де Меурона (*Charles Daniel de Meuron*), војног предузетника из Швајцарске, како би тој компанији обезбедио оружане снаге и војну помоћ на Рту добре наде (*Cape of Good Hope*) и Џејлону (данашња Шри Ланка). Након што су британске трупе преузеле контролу над Шри Ланком 1796. године, већина војника у Де Меуроном пуку прешла је у британску војску. Енглеска Источноиндијска компанија и француска Источноиндијска компанија (*Compagnie des Indes Orientales – CIO*), биле су познате по томе што су често ангажовале швајцарске плаћенике.

Чести трансфери приватних оружаних снага између ривалских прекоморских трговачких компанија одговарали су функционисању војне машинерије у Европи. Ипак, пространство Азије наметнуло је одређену природну границу, када је реч о амбицијима приватних војних предузетника и приватних војника. Пре него што су комерцијални императиви у потпуности отворили пут колонијалним силама да послују и сарађују са локалним азијским владарима, услови које су диктирали „закупи“ за приватне прекоморске трговачке компаније још увек су деловали као примамљива и добра понуда.

У оквиру оружаних снага прекоморских трговачких компанија деловале су и поморске оружане снаге, које су имале сличан развојни пут као и копнене оружане снаге. Енглеска Источноиндијска компанија у то време је основала групу „Маринци из Бомбаја“, локалну поморску оружану јединицу чији је задатак био да штити регионалну поморску трговину. Ова јединица се временом развијала и на крају прерасла у основу за оно што данас представља индијску морнарицу.

²² Superintendent Government, India.: *The Army in India and Its Evolution: Including an Account of the Establishment of the Royal Air Force in India*. Calcutta: Superintendent Government Printing, 1924, стр. 2–3. Тоназ је био термин који се односио на рођене азијате португалског порекла.

²³ Callahan, R.: “The Company’s Army, 1757–1798,” in *The East India Company: 1600–1858*, vol. 5, *Warfare, Expansion and Resistance*, (ed. Patrick Tuck) . London: Routledge, 1998, стр. 24.

Плата у приватним поморским оружаним снагама које су биле под контролом енглеске Источноиндијске компаније није била велика, али у економском смислу овај посао је био примамљив највише због „награда“ и „повластица“.²⁴ Награда је била новчани стимуланс за све војнике – морнаре који би спречили неку штету компанији и њеном власништву, али је, такође, подразумевала и накнаду за било какав вид инвалидитета који би настао код војника за време вршења службе. С друге стране, повластице су се односиле на прекоморске „пословне“ активности на које су војници–морнари имали право и које су могли обављати искључиво за себе и за свој рачун (нпр. кријумчарење и препродаја разне робе).

Приватне морнарице неких компанија временом су се трансформисале у елитне оружане снаге, а неки историчари тврде да су биле супериорне чак и у односу на британску краљевску морнарицу. Технолошке и техничке иновације, као и поморска тактика коју су увеле приватне морнарице, у великој мери су утицале на развој и напредак краљевске морнарице, након што је дошло до њиховог спајања у 19. веку.

Уједињена холандска Источноиндијска компанија и француска Источноиндијска компанија су, такође, управљале великим и јаким приватним морнарицама. Остале земље, које су у мањој мери биле присутне у пословима прекоморске трговине, одржавале су своје поморске капацитете и повремено биле укључене у ову врсту посла, заједно са Енглезима, Холанђанима и Французима.²⁵

Прекоморске трговачке компаније, са својим поморским оружаним снагама (приватне морнарице), често су користиле силу у приватне сврхе и на тај начин доделиле себи функцију која би се пре могла подвести под ингеренције и институције модерне државе, него под право које подразумева оснивање, одржавање и управљање оружаним снагама. Поред тога што су ове компаније имале контролу над комерцијалним трговачким морским рутама, оне су биле задужене и за безбедност пловидбе супротстављајући се претњама које су долазиле од пирата и гусара.

Јачање државе и слабљење утицаја приватних оружаних снага

Између 17. и 20. века развој институција модерне државе доводи до успостављања јасне границе између јавне (државне) и приватне употребе физичке силе. Употреба силе ван државних оквира, тј. могућност да неко други поред државе има право да је употреби, све више је наилазила на осуду. Такво понашање и деловање све чешће је сматрано нелегитимним, а у неким случајевима чак и криминалним. Начин рада и деловање недржавних оружаних снага (приватних оружаних снага и приватних војних организација–компанија), као и три велика оружана сукоба (Тридесетогодишњи рат, Амерички рат за независност и Француска револуција), довели су до јачања државе као институције и слабљења утицаја недржавних оружаних снага.

²⁴ Cotton, E.: *East Indiamen: The East India Company Maritime Service* (ed. Charles Fawcett). London: Batchworth Press, 1949, стр. 29–32.

²⁵ Cotton, E.: *Исто*, стр. 70.

Тридесетогодишњи рат оставио је дубок и значајан утицај на политичку трансформацију у Европи, током које је успостављен веома близак однос између држава, које су се полако развијале, и њихових оружаних снага, које су често мењале како облик, тако и функцију.²⁶

Амбиције које је гајила Хабзбуршка династија, пре свега према престолу Светог римског царства, довеле су до почетка Тридесетогодишњег рата. Царство је, поред осталог, обухватало и већи број територија у централној Европи, заједно са територијама које се данас налазе у самом срцу Немачке. Године 1617. цар Матијас (*Matthias*) поставио је надвојводу Фердинанда II од Штајерске (*Ferdinand II of Styria*) на престо Чешке. Чешка је у то време била велика протестантска кнежевина, а Фердинанд II побожан и веома привржен католик. Овај потез требало је да обезбеди Фердинанду II да наследи царску титулу након Матијасове смрти. У Европи, која је у то време била подељена на католике и протестанте, Фердинандов равнодушан став доводи до првих већих протестантских немира.²⁷ У намери да успоставе контролу у свом краљевству, Хабзбурзи су покренули рат против Чешке. Паневропски конфликт, који је започео овим ратом, трајао је три деценије.

Како се рат развијао, а његови трошкови ескалирали, владари су били принуђени да преиспитају своје стратегије у погледу оснивања нових и одржавања постојећих војних снага. Нове и лојалне војне снаге, које би биле ангажоване пуно радно време, биле су преко потребне. Многи владари су покушали да, у неком облику, уведу редовно служење војног рока, тако што су оснивали посебне јединице милиције, али то није дало жељени ефекат. Уз то, проблем су правили и војници који су били регрутовани из редова осуђених криминалаца или сиромашних и незапослених слојева становништва. За разлику од цивила, који нису били мотивисани за борбу, нити су прошли одговарајућу обуку, плаћеници су се могли наћи на сваком кораку. Они су имали велико искуство из претходних ратова, а многи од њих поседовали су и сопствено оружје. Ипак, њихово ангажовање било је само скупо и привремено решење за овај проблем.

Велике људске жртве и огроман економски колапс, изазван Тридесетогодишњим ратом, на крају су довели до његовог завршетка. Данас бисмо тешко могли да замислимо слику у којој је велики део западне Европе опустошен глађу, који пати од масовне незапослености, са великим бројем градова који су уништени или опљачкани. Ипак, по завршетку оружаних сукоба оваква слика могла се видети у многим европским државама. Године 1648. Версајски мир (*Treaties of Westphalia*) означио је крај сукоба и довео до јасне поделе у Европи. У то време јаке армије плаћеника које су остале након завршетка рата постале су инструменти помоћу којих су владари промовисали и показивали своју моћ и свој утицај. Оваква централизација моћи довела је до тога да су владари преузели целокупну контролу над свим средствима принуде и силе, у оквиру територије на којој су вршили власт.²⁸

Рат је на неки начин имао значајно место у међународним и међудржавним односима и играо улогу посредника када је реч о важним државним питањима у преуређе-

²⁶ Wilson, P.: *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*. Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 2009, стр. 735.

²⁷ Wilson, P.: *Исто*, стр. 829.

²⁸ *Исто*, стр. 854.

ној Европи. Армије, које су контролисале државе, сматране су идеалним решењем када је реч о пружању заштите и безбедности. Међутим, богатство које су створили имућни трговци било је неопходно, како за финансирање ратова, тако и за плаћање војника. Као последица тога, владари су, у оквиру својих мандата, били принуђени да прилагоде своје интересе интересима ових нових, растућих, моћних и богатих социјалних група. У том смислу, способност да се сачува и одржи политичка моћ у држави полако је почела да се преплиће с интересима прекоморске трговине, великим прекоморским трговачким компанијама и њиховим оружаним снагама.²⁹

Након Седмогодишњег рата (1756–1763), који је вођен у централној Европи, индијском потконтиненту и Северној Америци, Француска је изгубила своје колоније у Канади и Луизијани од Британаца. Ако се томе дода још и „предаја“ Флориде од стране Шпаније, која се за време рата борила заједно са Француском, Британија је учврстила и потврдила своју владавину над Северном Америком. Трошкови, настали као последица рата, као и трошкови одржавања гарнизона у Северној Америци, приморали су Британију да наметне низ пореза на својим колонијалним територијама. Систем опорезивања који је увела Британија довео је до великих грађанских немира, устанка и, на крају, рата.³⁰

Дана 4. јула 1776. године, тринаест британских колонија у Северној Америци прогласиле су своју независност. Реакције у Европи које су уследиле након овог проглашења биле су различите. Француска је подржала ову независност и понудила војну помоћ отцепљеним колонијама. Холандија и остале европске поморске нације, које су трговале са колонијама, само су следиле став Француске.

Као и у случају других оружаних сукоба који су се одвијали далеко од Европе, укључивање Европљана у Амерички рат за независност резултирало је различитим „извозом“ њиховог војног искуства. За време рата контингент од око 19.000 војника немачког порекла ангажовали су Британци, како би се борио на њиховој страни.³¹ Немачки регрути већином су били пореклом из области Хесен-Касел (*Hessen-Kassel*). Због тога се у записима и другој литератури често називају „плаћеници из Хесена“.

На дан 3. септембра 1783. године, Париским споразумом рат је формално завршен и призната је независност САД. Несумњиво, Французи су узели у обзир догађаје у Северној Америци и њихов исход у предвечерје Француске револуције, неколико година касније.

Упад париске руље у Бастиљу (*Bastille*), у јулу 1789. године, означио је почетак Француске револуције. Бастиља, средњовековна тврђава, подигнута за време владавине Шарла V (1338-1380), била је затвор. Њен пад симболично је означио завршетак краљеве владавине, као и веома јаку пропаганду за револуционарни покрет. Овај „устанак“ у Француској изазвао је шок у читавој Европи.

Рат који је након тога уследио између револуционарне Француске и краљевства које је тежило да поново успостави владавину монархије неповратно је довео до постепеног урушавања принципа и начела апсолутистичке владавине у Француској. У суштини, с једне стране била је идеја о држави која је као од Бога дата на управљање

²⁹ Исто, стр. 890.

³⁰ Marston, D.: *The American War of Independence 1774-1783*. New York: Routledge, 2002, стр. 25.

³¹ Atwood, R.: *The Hessians: Mercenaries from Hessen-Kassel in the American Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980, стр. 254.

разним краљевима и династијама наспрот идеји – покрету, који се ослањао на социјално-друштвене појмове и принципе, као што су слобода, једнакост и братство (*liberté, égalité, fraternité*). Социјални преврат, заједно са Француском револуцијом, натерао је европске владаре на опрез, када је реч о опхођењу према сопственом народу.

Потреба за одбраном новог режима била је веома јасна револуционарним вођама и пре Луја XVI, збаченог краља Француске, који је погубљен на гиљотини у јануару 1793. године. Комитет јавне безбедности (*Comité de salut public*), у то време нова извршна власт, 23. августа 1793. године донео је декрет по којем сваки француски грађанин мора у сваком тренутку бити спреман за војну службу, све док се и последњи непријатељ Републике не протера из земље. Овакав начин „масовног служења војног рока“ („*levée en masse*“) створио је националну милицију, која је имала око милион људи. Од тог тренутка, принцип и виђење армије као националног – државног тела почели су да добијају на тежини и значају.³²

Приватне војне компаније у периоду и након завршетка хладног рата

По завршетку Другог светског рата одмах су почеле припреме за нови рат познат под називом „хладни рат“.

Хладни рат је трајао све до краја 80-их година 20. века и представљао је стање „ни рата ни мира“, а два супротстављена војно-политичка и идеолошка блока (НАТО и Варшавски) развијала су модерно оружје и опрему разорне моћи и у количинама какве до тада нису биле забележене.³³

У периоду од краја Другог светског рата до краја 60-их година (период хладног рата) примена силе заснивала се на економској и војној моћи и служила је као средство застрашивања и претње одмаздом. То је период у којем се још увек размисљало да се применом војне силе могу остварити интереси великих сила и на њен развој су улагана огромна средства.³⁴

Већина приватних војних компанија из периода хладног рата потиче из САД и Велике Британије. Ове две земље данас су највећи заговорници тржишта приватне војне безбедности и као такве представљају незаобилазни фактор када је реч о приватној војној индустрији и приватним војним компанијама.

Једна од најпознатијих претеча савремених приватних војних компанија била је британска компанија Међународни стражар (*Watchguard International Ltd.*). Компанију је основао потпуковник сер Дејвида Стирлинга (*Sir David Stirling*) 1967. године. Стирлинг је више познат по томе што је за време Другог светског рата основао и формирао елитну војну јединицу – Л Одсек САС бригаду (*L Detachment SAS brigade*), која је представљала основу за оно што ће касније постати специјална ваздушно-десантна јединица (*Special Air Services – SAS*). Данас SAS заједно са Специјалном поморском

³² Wilson, P.: *Исто*, стр. 865.

³³ Стајић, Љ.: *Исто*, стр. 117.

³⁴ Стајић, Љ.; Гилановић, Ч.: *Исто*, стр. 62.

службом (*Special Boat Service – SBS*) представља британски пандан америчкој Здруженој команди специјалних снага (*U.S. Special Operations Forces*).

Као и већина бивших и искусних британских војника, Стирлинг је био укључен у послове везане за војну обуку и пружање војно-саветодавних услуга. Поред осталог, био је умешан и у војну кампању у Северном Јемену. У то време компанија Међународни стражар бавила се пружањем и једне специфичне врсте војних услуга. То је била обука војних јединица за супротстављање државним ударима, веома распрострањеним и честим у том периоду, поготово на афричком континенту. Овај програм укључивао је специјалне методе за одбрану утврђења, спречавање покушаја атентата, успостављање независног вида комуникације помоћу којег би владари покушали да успоставе контролу у случају напада и др.³⁵ Постоје подаци да је ова компанија пословала у разним афричким и арапским земљама.

Период почетка 70-их година карактеристичан је по тенденцијама да се п сваку цену избегне сукоб глобалних размера са супротном страном. Војна сила се у том периоду јавља као облик посредне конфронтације на територији земаља трећег света.³⁶

Међу осталим британским приватним војним компанија које су пословале 70-их година прошлог века, требало би поменути компанију Контрола ризика (*Control Risks*) и Безбедносно-саветодавне услуге (*Security Advisory Services Ltd.*), или скраћено САС Лтд. (*SAS Ltd.*). Године 1975, менаџери одељења за киднаповање и отмице фирме Хог Робинсон осигурање (*Hogg Robinson Insurance*) и Травел групе (*Travel Group*) основали су фирму Контрола ризика (*Control Risks*). Компанија Контрола ризика, која је у међувремену променила назив у Групу за контролу ризика (*Control Risks Group*), представља једну од водећих и највећих приватних војних компанија на свету. Са друге стране, САС лтд. била је компанија веома сумњиве репутације. Основао ју је извесни Џон Бенкс (*John Banks*), који је покушао да настави своју каријеру плаћеника кроз причу једне модерне приватне војне компаније, која је више била фирма за пружање разних врста војнобезбедносних услуга, него што је представљала класичну приватну војну компанију. Компанија САС Лтд. регрутовала је плаћенике преко огласа у штампи, како је писало „за интересантан рад у иностранству“. Плаћеници Џона Бенкса били су активни у Анголи, где су се борили заједно са Националним фронтом за ослобођење Анголе.

Прве приватне војне компаније у САД јављају се током рата у Вијетнаму (1959–1975). Стивен Зампарели (*Steven Zamparelli*) истиче да се током овог рата улога цивилних контрактора (*civilian contractors*)³⁷ нагло променила, због тога што „они више нису били странци у борби“.³⁸ У литератури која се бави ратом у Вијетнаму често се помињу активности извесног База Алена (*Booz Allen*), плаћеника који је био ангажован у многим војним операцијама у тој земљи. Поред осталог, он је био задужен за планирање и спровођење специјалистичке војне обуке за вијетнамске официре.³⁹ Баз Ален се, тако-

³⁵ Seal, P.; McConville, M.: *The Hilton Assignment*. London: Trinity Press, 1973, стр. 19.

³⁶ Стајић, Љ.; Гилановић, Ч.: *Исто*, стр. 62.

³⁷ Термин „цивилни контрактори“ данас се све више користи и представља само модернији назив за термин „плаћеници“.

³⁸ Zamparelli, S.J.: “Contractors on the Battlefield: What Have We Signed Up For,” *Air Force Journal of Logistics* 23, no. 3, 1999: стр. 12.

³⁹ Avant, D.: *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, стр. 114.

ђе, помиње и као особа која је имала веома запажену улогу у оквиру „Ер Америке“ (*Air America*)⁴⁰ и „Винели корпорације“ (*Vinnell Corporation*), која је за време вијетнамског рата била задужена за управљање војним базама и логистичку подршку. По завршетку рата у Вијетнаму, „Винели корпорација“ склопила је дугогодишњи, финансијски јако повољан уговор, који се односио на обуку припадника Националне гарде Саудијске Арабије (*Saudi Arabian National Guard*). Данас је ова корпорација у великој мери присутна и веома утицајна на територији Саудијске Арабије. Примера ради, ова приватна војна компанија је након 11. септембра 2001. године поменута у неким извештајима као веома блиска „Карлајл групи“ (*Carlyle Group*), бившем председнику САД Џорџу Бушу млађем (*George W. Bush*) и саудијској краљевској породици (*Saudi Royal family*).

На основу података из периода вијетнамског рата, приватне војне компаније које потичу из САД биле су посебне организационе јединице унутар великих корпорација. Међутим, веза између приватних војних компанија (и војноиндустријских корпорација) и владе САД досеже у прошлост, даље и од вијетнамског рата. Године 1941. радници компаније Бекхтел (*Bechtel*) били су ангажовани на реконструкцији авио-базе и изградњи аеродрома на Филипинима када су Јапанци напали Перл Харбор и тиме увели САД у Други светски рат. Године 1961. председник САД Двајт Ајзенхауер (*Dwight D. Eisenhower*) упозорио је на потребу стварања војноиндустријског комплекса. Разлог за то била је невероватна војна експанзија која се одиграла за време Другог светског рата. Ипак, тек за време хладног рата, на међународној сцени почеле су да делују војно-индустријске корпорације, које су се систематски трансформисале у компаније које су почеле да нуде приватне војне услуге.

Приватне војне компаније из Велике Британије, на почетку свог деловања, биле су претежно мале, независне компаније, које су пружале услуге војнобезбедносног карактера. Престижна чланства многих приватних „џентлменских“ клубова одувек су привлачила и била резервисана искључиво за политичку, пословну и војну елиту Велике Британије. То наводи на закључак да постоје веома дуге и јаке везе између приватних војних компанија и британског естаблишмента. У извесној мери, ове разлике између САД и Велике Британије и даље се прожимају кроз организацију великих корпорација које чине приватну војну индустрију у обе државе.

Како се приватна војна индустрија даље развијала, КМС (*KMS*), ДСЛ (*DSL*), КАС (*KAS*) и МПРИ (*MPRI*) били су међу компанијама које су се појавиле 80-их година прошлог века. Приватна војна компанија КМС је у то време преузимала много „опасније“ послове, у којима компаније као што су Међународни стражар и њој сличне нису желеле да учествују.⁴¹ Постоје подаци да су неки припадници компаније КМС у Шри Ланки (*Sri Lanka*) били укључени у борбу против тамилских сепаратиста. Питер Тиклер (*Peter Tickler*) наводи да је КМС у једном тренутку „повукла неке људе из Шри Ланке, да би их након тога послала на задатак у Хондурас, како би обучавали контраше у њиховој борби, против владе Сандиниста“.⁴² Године 1981. бивши чланови бри-

⁴⁰ Ер Америка (*Air America*) била је цивилна авио-компанија из САД, основана 1950. године, која је за време рата у Вијетнаму била тајно истурено одељење *CIA* у Азији.

⁴¹ Davis, J.R.: *Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order*. Vancouver, BC: Douglas & McIntire, 2000, стр. 103.

⁴² Tickler, P.: *The Modern Mercenary: Dog of War, or Soldier of Honour?*. Wellingborough, UK: Patrick Stephens, 1987, стр. 127–128.

танске специјалне јединице САС основали су Одбрамбене системе (*Defence Systems Ltd. – DSL*), фирму из које је касније настала Међународна оклопна група (*Armor Group International*). Ова фирма је у то време била једна од водећих приватних војних компанија на свету.⁴³ Компанија ДСЛ је врло брзо постала модел за остале британске приватне војне компаније које су полако улазиле у посао пружања безбедносних и војних услуга у ратним окружењима и зонама високог безбедносног ризика. Године 1986. Стирлинг је основао компанију КАС предузећа (*KAS Enterprises*), што је био његов последњи улазак на приватно војно тржиште, пре смрти, 1990. године.

У САД је, 1987. године, осам бивших високих војних официра основало компанију Војни професионални ресурси (*Military Professional Resources, Inc – MPRI*). Ова компанија постала је модел за оне приватне војне компаније које су нудиле услуге војне и полицијске обуке. Израелске приватне војне компаније, као што су Бени Тал (*Beni Tal*), Левдан (*Levdan*) и Међународни безбедносни и одбрамбени системи (*International Security & Defence Systems – ISDS*), полако су почеле да улазе на приватно војно тржиште, које се из дана у дан све више ширило.⁴⁴

У међувремену, плаћеници настављају своје деловање у оружаним сукобима и ратовима широм света. Брутални грађански рат који је у другој половини 90-их година прошлог века захватио Босну и Херцеговину, привукао је многе плаћенике, али и приватне војне компаније, које су ту виделе свој интерес и могућност добре зараде. Између друге половине 1996. и краја 1997. године, око 300 војника – ветерана босанског рата (углавном босанских Срба) прикључило се плаћеничкој војсци коју је ангажовао и окупио режим Мобуту Сесе Секоа (*Mobutu Sese Seko*) у Заиру (данашња Демократска Република Конго). Након тридесет година владавине Мобуту је свргнут са власти, у мају 1997. године, од Алијансе демократских снага за ослобођење Конга-Заир (*Alliance des forces démocratiques pour la libération du Congo-Zaire-AFDL*), коју су подржали народи Руанде и Уганде.⁴⁵ Постоје подаци да су амерички, израелски и источноевропски плаћеници сарађивали са паравојним формацијама које су уживале подршку и добијале помоћ од неких нарко-картела у Северној Америци. Примера је много.

Док њихов легалитет и нормативни статус остају непромењени, приватне војне компаније и даље важе за веома поуздане и стабилне партнере појединих политичких режима, влада многих држава, међународних и невладиних организација.

Закључак

У нашој и међународној стручној јавности владају супротна мишљења о томе шта су то приватне војне компаније и каква је њихова улога у савременим концептима националне и међународне безбедности. Једни их дефинишу као легитимне међународне комерцијалне фирме, док са друге стране постоје мишљења да су то плаћеничке организације и ратни профитери најгоре врсте. Феномен приватних вој-

⁴³ Данас је приватна војна компанија Оклопна група (*Armor Group*) део једне од највећих приватних војнобезбедносних компанија Г4С (*G4S*).

⁴⁴ Ortiz, C.: *Private armed forces and global security: A guide to issues*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC., 2010, стр. 40.

⁴⁵ Ortiz, C.: *Исто*, стр. 41.

них компанија на нашим просторима дуго је био под велом тајне, као последица природе политичких и укупних друштвених односа и процеса, које није красио потребан степен јавности и демократизације.

Неки историчари покушавају да успоставе паралеле између модерних приватних војних компанија и плаћеничких организација из прошлости, тврдећи да те паралеле означавају могући повратак у анархију која је била карактеристична за период у којем су ове организације биле активне. Због тога постоји стално присутна опасност која лежи у чињеници да се заштита државе од свих облика угрожавања (војни и невојни ризици и претње) може приватизовати, али да ће „организације“, групе – компаније које на себе буду преузеле тај посао, као некада стари кондотијери (*condottieri*), временом преузети и контролу над државом.

Ако ангажовање приватних војних контрактора прихватимо као неку врсту константе, док у исто време држава и даље важи за јединог и крајњег арбитра када је реч о употреби силе, намеће се закључак да је реч о наизглед контрадикторној појави. Овакав развој ситуације последица је постепене промене политичких и међународних односа у протеклих неколико деценија. На основу тога може се закључити да оно што је обележило постхладноратовску еру, као значајну разлику у односу на неки претходни период, није чињеница да су велике војноиндустријске корпорације и приватне војне компаније присутне у великом броју на јавној сцени, него обим услуга које нуде и видљивост њихових операција.

Литература

1. Avant, D.: *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
2. Barlow, E.: *Executive Outcomes: Against all Odds*. Alberton, South Africa: Galago Books, 2007.
3. Бајагић, М.: *Шпијунажа у XXI веку: Савремени обавештајно-безбедносни системи*. Београд: MAPCO, 2010.
4. Berndtsson, J.: *The privatization of security and state control of force: Changes, challenges and the case of Iraq*. Gothenburg: University of Gothenburg, 2009.
5. Chatterjee, P.: *Iraq, Inc.: A Profitable Occupation*. New York: Seven Stories Press, 2004.
6. Davis, J. R.: *Fortune's Warriors: Private Armies and the New World Order*. Vancouver, BC: Douglas & McIntire, 2000.
7. Даничић, М.; Стајић, Љ.: *Приватна безбједност*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова, 2008.
8. Fowler, K.: *Medieval Mercenaries*. Vol. 1, *The Great Companies*. Oxford: Blackwell, 2001.
9. Halliday, F.: *Mercenaries*. Nottingham, UK: Russell Press, 1977.
10. Howard, M.: *War in European History*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
11. Huntington, S. P.: *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, MA: Belknap Press, 2002.

12. Isenberg, D.: *Shadow Force: Private Security Contractors in Iraq*. Westport, CT: Praeger, 2008.
13. Kinsey, C.: *Corporate soldiers and international security: The rise of private military companies*. New York: Taylor & Francis Group, 2006.
14. Lane, Jan-Erik.: *New Public Management*. London: Routledge, 2000.
15. Мијалковић, С.: *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2009.
16. Милашиновић, Р.: *Терор запада над светом: Савремени механизми разарања и подчињавања суверених земаља и народа*. Ветерник: LDIJ, 1998.
17. Милашиновић, Р.; Милашиновић, С.: *Увод у теорије конфликата*. Београд: Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, 2004.
18. Ortiz, C.: *Private armed forces and global security: A guide to issues*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC., 2010.
19. Ortiz, C.: *The new public management of security: the contracting and managerial state and the private military industry*. New York: CIPFA, 2010.
20. Singer, P. W.: *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. New York: Cornell University Press, 2003.
21. Scahill, J.: *Blackwater: The rise of the world's most powerful mercenary army*. New York: Nation Books, 2008.
22. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*. Београд: Полицијска академија, 2004.
23. Стајић, Љ.; Гилановић, Ч.: *Основи безбедности*. Београд: Полицијска академија у Београду, 1994.
24. Tickler, P.: *The Modern Mercenary: Dog of War, or Soldier of Honour?* Wellingborough, UK: Patrick Stephens, 1987.
25. Fernandez, C.: *Armada española desde la unión de los reinos de Castilla y de León*. Michigan: University of Michigan Library, 1895.
26. Fowler, K.: *Medieval Mercenaries*. Vol. 1, *The Great Companies*. Oxford: Blackwell, 2001.
27. Gaastra, F. S.; J. R. Bruijn.: "The Dutch East India Company's Shipping, 1602–1795, in a Comparative Perspective." : *Ships, Sailors and Spices: East India Companies and Their Shipping in the 16th, 17th and 18th Centuries*. Amsterdam: NEHA, 1993.
28. Ghazvinian, J.: *Untapped: The Scramble for Africa's Oil*. New York: Harcourt, 2008.
29. Guy, A.: *Mercenaries: The Scourge of the Third World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1999.
30. Halliday, F.: *Mercenaries*. Nottingham, UK: Russell Press, 1977.
31. Haskin, J.: *The Tragic State of the Congo: From Decolonization to Dictatorship*. New York: Algora Publishing, 2005.
32. Hoare, M.: *Mike Hoare's Adventures in Africa*. Boulder: Paladin Press, 2010.
33. Hoffman, B.: *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, 2006.